
MKJHT
VÉLEMÉNYEK A KATONAI JOG VILÁGÁBÓL
2018/3.

Farkas Ádám főhadnagy

**Egy lehetséges séma Magyarország védelem-
szabályozási és védelmi alkotmányos
szemléletének megújításához**

Budapest
2018
Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság
ISSN 2416-1365

Bevezetés¹

Az elmúlt hetekben megalakult Kormány céljai és programja meghatározásában alapvető jelentőségűnek minősítette Magyarország biztonságának megerősítését, a nemzet biztonságának hatékonyabb megóvását. Ez a törekvés nem tekinthető újszerűnek az elmúlt évek védelmi tárgyú jogalkotásához és védelemszervezéséhez mérten, az azonban már igen, hogy a kormányzati megnyilatkozásokból nyitottság érzékelhető a döntéshozók részéről arra nézve is, hogy Magyarország biztonságának szavatolását és védelmét, akár az alapoktól, az alapvető kérdések újragondolásától kezdjék megerősíteni, megújítani és korszerűsíteni.

Ha az az érzet, ami ilyen irányú nyitottságot feltételez, helyesnek mutatkozik, akkor azt is mondhatjuk, hogy a bejelentett védelmi költségvetés-emelés, valamint a rendszet és a nemzetbiztonsági szféra erősítése mellett egy olyan történelmi megújulásra nyílik lehetőség Magyarország fegyveres védelme terén, amilyenre utoljára közel száz éve – hosszú évtizedek egymásra épülő jogalkotásával – az 1867 és 1944 közti első polgári időszakban volt példa.

Egy ilyen változás azonban még az első lépéseiben is szakmailag, tudományosan és politikailag is körültekintően megalapozott², rendszerszintű és rendkívül nagy ívű változtatásokat tesz szükségessé, amelyeket aztán még hosszú évek munkája, koncepcióalkotása, -megvitatása és aztán döntések meghozatala kell, hogy kövesse egy teljesen új és korszerű szisztéma kialakításához, amelynek aztán már „csak” az újabb és újabb kihívásokkal kell egyenként felvennie a harcot.

Egy ilyen megújításnak számos dimenziója ragadható meg. A védelem megújítása szabályozási, szervezési, humánpolitikai, eszközbeli, képesség-kihasználási, összességében pedig szemléletbeli reformokat tesz szükségessé. Egy jogállamban azonban ezek közül primátust kell, hogy élvezzen a szabályozási megújulás, amely az összes többi dimenziót meghatározza, illetve a szemléletváltást megfelelően tükrözi.

Jelen írásban erre a szabályozási és szemléletbeli megújulásra kívánok egy lehetséges vázrajzot megadni Magyarország védelem-szabályozásának alapvetésére és védelmi alkotmányunk rendszerére helyezve a hangsúlyt.

¹ Jelen tanulmány a Nemzeti Tehetség Program Nemzet Fiatal Tehetsége Ösztöndíj NTP-NFTÖ-17-B-0440 számú pályázat támogatásával készült.

² Ehhez a szakmai és tudományos megalapozáshoz több hazai szakértő is hozzájárult, illetve a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság és a Nemzeti Közszerződési Egyetem egyes kutatásai. E körben példaként lásd: Till Szabolcs (2017): A honvédelmi alkotmányosság 30 éve Magyarországon 1988-2017. Zrínyi kiadó, Budapest. Farkas Ádám – Kádár Pál (2016 szerk.): Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai. Zrínyi kiadó, Budapest. Farkas Ádám (2016): Tévelygések fogságában? Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarországon katonai védelmére. Magyar Katonai és Hadijogi Társaság, Budapest. Megjelenés alatt áll továbbá több e körbe sorolható kötet is a fenti kutatóhelyek gondozásában: Farkas Ádám (2018 szerk.): A honvédelem jogának elméleti, történeti és kortárs kérdései. Dialóg Campus kiadó, Budapest. Farkas Ádám (2018. szerk.): Az állam katonai védelme az új típusú biztonsági kihívások tükrében. Dialóg Campus, Budapest. Farkas Ádám (2018. szerk.): Védelmi alkotmányosság az új típusú biztonsági kihívások erőterében. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest. Hornyacsek Júlia (2018. szerk.): A védelmi igazgatás rendszere és a honvédelmi igazgatással való kapcsolatának elméleti és gyakorlati összefüggései. Dialóg Campus, Budapest. Hornyacsek Júlia (2018. szerk.): A védelmi igazgatás működésének gyakorlati tapasztalatai napjaink kihívásainak tükrében. Dialóg Campus, Budapest. Farkas Ádám (2018): A totalitás kora? A 21. század biztonsági környezetének és kihívásainak totalitása és a totális védelem gondolatkísérlete. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest.

Magyarország védelem-szabályozásának jelenlegi alapvetése

Magyarország fegyveres védelmének rendszerét³ és annak alapvetését Magyarország Alaptörvénye lényegét tekintve – egy-egy eseti kivétellel – az 1989-es alkotmányozás alapvetése szerint határozza meg, vagyis egy duális rendszert alkalmaz, amely egy viszonylag szigorú és az egyes védelmi ágazatok, azaz a honvédelem, a rendészet és a nemzetbiztonság közti kooperációt szigorú mederben tartó béke idejű szabályozásra, valamint a jelentősebb fenyegetések komplex és gyors döntéshozatallal járó kezelését legalizálni hivatott különleges jogrendi szabályozásra épül.

Maga a duális megoldás persze Európában is ismert, így az nem jelentene önmagában feltétlenül problémát, az viszont már igen, hogy a béke idejű szabályozás korlátozó és elhatároló alapszemléletű korunk komplex és dinamikusan változó biztonsági környezetében már sem korszerűnek, sem sokáig tarthatónak nem tekinthető. Emellett azt is érdemes kiemelni, hogy Magyarországon a különleges jogrendek tipizálása is sajátosan a béke idejű működés korlátozását szolgálja bizonyos esetekben, hiszen a jogalkotó több olyan válsághelyzet kezelését is különleges jogrendi tárgykörre tette, amelyet Nyugat-Európában béke idejű, de azon belül speciális szabályok szerint kezelnek.⁴ Ez utóbbinak tudható be az is, hogy Magyarország Alaptörvénye hat különleges jogrendi esetkört különböztet meg egymástól.⁵ Ez a szám az 1990-es évektől kezdődő bővüléssel valósult meg, s önmagában véve eszközt kívánt biztosítani az egyre változó biztonsági környezettel szemben, persze anélkül, hogy a teljes védelmi szabályozást, vagy ha úgy tetszik: a védelmi alkotmányt⁶ és védelmi alkotmányjogot újra kelljen „hangszerelni”. A

³ A fegyveres védelem rendszerszemléletéről példaként lásd: Sulyok Gábor (2009): 5. § [Védelmi kötelezettség]. In Jakab András (2009 szerk.): Az Alkotmány kommentárja I. Századvég kiadó, Budapest, 2009, 306-321. o. Lakatos László (2013): Honvédelmi igazgatás. In Lapsánszky András (2013 szerk.): Közigazgatási Jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből I. Complex Wolters Kluwer, Budapest. Farkas Ádám (2017): Adalékok az állam fegyveres védelmének rendszertani megközelítéséhez. In Honvédségi Szemle 2017/1. szám, 44-58. o. Farkas Ádám (2017): Az állam fegyveres védelmének szabályozása a magyar jogrendszerben. In Sereg Szemle 2017/2. szám, 146-161. o. Farkas Ádám (2016): Tévelygések fogságában? Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarország katonai védelmére. Magyar Katonai és Hadijogi Társaság, Budapest. Farkas Ádám (2017): A terrorizmus elleni harc, mint kiemelt ágazatközi fegyveres védelmi feladat. In Szakmai Szemle 2017/3. szám, 5-20. o.

⁴ E körben a váratlan támadás, valamint a terrorveszélyhelyzet biztosan megemlíthető, részint azonban a megelőző védelmi helyzet is felvethető, ha az a konfliktus fenyegetése miatti felkészülés esete miatt kerül felhívásra.

⁵ Rendkívüli állapot, szükségállapot, megelőző védelmi helyzet, terrorveszélyhelyzet, váratlan támadás, veszélyhelyzet.

⁶ Farkas Ádám – Patyi András (2018): A honvédelmi alkotmány megjelenése és fejlődése a magyar alkotmányozásban 1989-2016. In Farkas Ádám (2018 szerk.): A honvédelem jogának elméleti, történeti és kortárs kérdései. Dialóg Campus kiadó, Budapest, 106-138. o. Patyi András (2009): VIII. Fejezet. A Magyar Honvédség és egyes rendvédelmi szervek. In Jakab András (2009 szerk.): Az Alkotmány kommentárja I. Századvég kiadó, Budapest, 1419-1475. o., Patyi András (2010): A védelmi alkotmány alapkérdése: a fegyveres erő rendeltetése. In Bihari Mihály – Patyi András (2010 szerk.): Ünnepi kötet Szalay Gyula tiszteletére, 65. születésnapjára. Universitas-Győr Kht., Győr, 437-449. o. Patyi András (2016): A védelmi alkotmány alapkérdése: a fegyveres erő rendeltetése. In Csefkó Ferenc (2016 szerk.): Közjog és Jogállam. Tanulmányok Kiss László professzor 65. születésnapjára. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 233-249. o. Till Szabolcs (2017): A honvédelmi alkotmányosság 30 éve Magyarországon 1988-2017. Zrínyi kiadó, Budapest. Kovács István – Till Szabolcs (1999): A honvédelmi alkotmányosság egyes kérdéseiről. In Új Honvédségi Szemle, 1999/3. szám, 19-28. o. Kelemen László

kialakított hat különleges jogrendi esetkör tehát – talán a váratlan támadástól⁷ eltekintve – a kialakítás idejében a megfelelő célt szolgálta, tekintettel arra, hogy a védelem szisztematikus megújítására akkor politikai akarat, vagy épp lehetőség nem volt, sőt kifejezett cél volt az 1989-es alkotmányozás azon megoldása, amely a haderő belföldi igénybevételét a lehető legerősebben kívánta korlátozni. Így azonban mára egy meglehetősen erős kontúrokkal operáló és a kor egyre összetettebb és változékonyabb biztonsági rendszerével nem igazán versenyképes szisztéma alakult ki Magyarországon.

Ezt a jogalkotó több esetben is felismerte már az elmúlt években, azonban az eseti felismeréseket legtöbbször „csak” eseti megoldások követték és nem egy rendszerszintű felülvizsgálat. Ilyen eseti megoldásokként értékelhetők a következők:

- Katasztrófa és katasztrófaveszély szabályozása a katasztrófavédelmi törvényben⁸, mint béke idejű, a veszélyhelyzet kihirdetését megelőző válsághelyzeti szabályrendszer.
- Tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet szabályozása, amellyel több más módosítás mellett a Magyar Honvédség az 1989-es alapvetést megtörve először kapott kiterjedt, béke idejű, hazai területen ellátandó és fegyverhasználati jogú feladatot a rendészet támogatására.⁹
- A Terrorelhárítási Központ feladat- és eszközrendszerének megerősítése a rendészeti jelleg mellett nemzetbiztonsági karakterrel és határon átnyúló felhatalmazással is.¹⁰
- A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat felhatalmazása határon átnyúló feladatok végrehajtására is.¹¹
- A Magyar Honvédség közreműködői feladatának szabályozása a külképviseletek és kormányzati szempontból jelentős, külföldi szervezetek, intézmények, létesítmények és személyzetük védelmében.¹²

(1999): Újabb gondolatok a honvédelmi alkotmányosság kérdéseiről. In Új Honvédségi Szemle 1999/5. szám, 102-110. o. Zséli János (1999): A honvédelmi alkotmányosság egyes kérdéseiről. In Új Honvédségi Szemle 1999/7. szám, 107-111. o. Farkas Ádám – Till Szabolcs (2016): A honvédelmi alkotmány és alkotmányosság alapkérdései Magyarországon. In Farkas Ádám – Kádár Pál (2016 szerk.): Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai. Zrínyi kiadó, Budapest, 40-71. o.

⁷ A váratlan támadás különleges jogrendként történő kialakítása egyértelműen tükrözi azt az 1989-es – akkor politikai okokból néhány évig feltehetően okszerű, de aztán okafogyottá vált félelemre épülő – szemléletet, ami szerint a haderő hazai, szervezetszerű és fegyveres fellépését még akkor is közjogi döntéshozatalhoz kell kötni, ha annak kiváltó oka egyébként egy konkrét fegyveres betörés az ország területére, aminek a kivédése a Magyar Honvédség alapvető feladata.

⁸ Lásd a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény 3. § 5. és 9. pontját, valamint 43-51. §-ait.

⁹ Lásd a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény IX/A. Fejezetét, valamint a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény (a továbbiakban: Hvt.) 36. § (1) bekezdés h) pontját, valamint 54/D. §-át.

¹⁰ Lásd a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (a továbbiakban: Rtv.) 7/E. §-át.

¹¹ A terrorizmus elleni fellépéssel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2016. évi LXIX. törvény 39. §-a hatályon kívül helyezte a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény korábbi 8. § (7) bekezdését, amely szerint: „A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat a megkeresések teljesítésekor - a nemzetközi bűnügyi együttműködés keretében végzett határon átnyúló megfigyelés kivételével - kizárólag Magyarország területén tevékenykedhet.”

¹² Lásd az Rtv. 7/E. § (6) bekezdését.

- A Magyar Honvédség közreműködői feladatának szabályozása a külföldön, fegyveres konfliktussal összefüggésben kimenekítésre szoruló magyar állampolgárok megsegítésében.¹³

Ezek a módosítások azonban még úgy is felvetnek komoly rendszerszintű kérdéseket, hogy azok alkotmányos megalapozottsága lényegében levezethető az Alaptörvény egyes védelmi ágazatokra vonatkozó sarkalatosságát előíró rendelkezéseiből.

Ennek ellenére a rendszer egészére továbbra is a fentebb leírt 1989-es – akkor politikai és történeti okokból védhető, ma már elavult – szemlélet a jellemző, aminek az egyik oszlopa az volt, hogy a haderő béke idején, hazai területen, fegyverhasználati joggal, szervezeti szinten ne legyen igénybe vehető, csak a speciális katonai feladatok – katonai őrzés-védelem, légtérrendészet, katonai rendészet – tekintetében. Az alkotmányozó ennek érdekében a különleges jogrendet is több ponton összekapcsolta az állam fegyveres védelmi képességeinek összehangolt és széleskörű igénybevételével, vagyis a fegyveres erő hazai területen történő igénybevételével, illetve annak béke idejű korlátozásával.

Ez utobbi azért is problémás, mert félreértelmezetté tette a különleges jogrend intézményét¹⁴, aminek a lényege a hatalommegosztás időszakos, feltételhez kötött és részleges felfüggesztésével járó rendeleti kormányzás révén biztosítani a gyors és hatékony döntéshozatalt a rend és béke mielőbbi restaurálása, vagy az azt fenyegető végletes veszélyek elhárítása érdekében. A félreértelmezés mellett az alkotmányozó jelentős mértékben meg is bonyolította a különleges jogrend szabályozását, hiszen a döntési centrumokat is differenciálta a fenyegetések függvényében. Míg korábbi történelmünk és a nyugati minták is a végrehajtó hatalmat erősítik meg a különleges jogrend idejére – a rendkívüli politikai felelősséggel történő megterhelés mellett –, addig hazánkban az alkotmányozó a legsúlyosabb különleges jogrendekben új döntési centrumokra telepíti a többletjogokat és a döntés felelősségét is:

- Rendkívüli állapot idejére Honvédelmi Tanácsot rendel létrehozni egy rendkívül nagy számú és heterogén tagsággal¹⁵, ahol a politikai egyetértés biztosítottasága mellett az is kérdés, hogy miként alakul a Tanács döntésképesége a tagok akadályoztatása, esetleg kiesése esetén.
- Szükségállapot idejére a köztársasági elnököt hatalmazza fel a rendeletalkotási jogkörrel, de nem teszi lehetővé, hogy az irányítsa a kormányt és vele az államapparátust. Így tehát egy béke idején a végrehajtó hatalomban nem részes, a felelősség szempontjából is rendkívül sajátos közjogi szereplőhöz kerül a különleges jogrendi döntés joga és felelőssége is, még hozzá úgy, hogy ehhez a szükséges apparátus nem áll rendelkezésére.

¹³ Lásd a Hvt. 36. § (1) bekezdés i) pontját, valamint a 37. § (1a)-(3) bekezdéseit.

¹⁴ A téma kapcsolódó kérdéseiről lásd: Csink Lóránt (2017): Mikor legyen a jogrend különleges? In Iustum Aequum Salutare 2017/4. szám, 7-16. o. Till Szabolcs (2017): A különleges jogrendi kategóriarendszer egyszerűsítésének jövőbeli esélyei. In Iustum Aequum Salutare 2017/4. szám, 55-75. o. Keszely László (2017): A különleges jogrend a védelmi igazgatás gyakorlati, jogalkalmazói szemszögéből. In Iustum Aequum Salutare 2017/4. szám, 77-89. o. Farkas Ádám (2017): A jogállamon túl, a jogállam megmentéséért. In Iustum Aequum Salutare 2017/4. szám, 17-29. o.

¹⁵ Az Alaptörvény 49. cikk (1) bekezdése szerint „A Honvédelmi Tanács elnöke a köztársasági elnök, tagjai az Országgyűlés elnöke, az országgyűlési képviselőcsoportok vezetői, a miniszterelnök, a miniszterek és – tanácskozási joggal – a Honvéd Vezérkar főnöke.”

Azt láthatjuk tehát az 1989-es alapvetésről, hogy az rendkívüli mértékben igyekezett korlátozni az átfogó megközelítésű fegyveres erőalkalmazást Magyarországon és ennek biztosítására béke idején erős korlátozásokat, a különleges jogrend terén kényszerpályákat és a kormányzatot korlátozó sajátos túlbiztosításokat vezetett be. Ennek a szemléletnek több jelentős következménye is megragadható, ami ma már nem tartható egy a biztonsági kihívások terén is felgyorsult és rendkívül változékony világban.

Ilyen jelentős következményként ragadható meg, hogy:

- Az esetlegesen megjelenő új típusú, gyorsan eszkalálódó, hullámszerű intenzitású, de látványosan erőszakos kihívásokkal – például a terrorizmussal, vagy a hibrid hadviseléssel – szemben nincs lehetőség civil-rendőri-katonai-nemzetbiztonsági együttes fellépésre különleges jogrend kihirdetése nélkül, holott kombinált eszközök és széles körű erőfelmutatás lehet szükséges¹⁶.
- A Magyar Honvédség alapvető feladatának, az ország katonai védelmének ellátáshoz is különleges jogrend kihirdetése, illetve erre vonatkozó kormányzati döntés kell még akkor is, ha az országot közvetlen fegyveres betörés érte, hiszen a jogalkotó a váratlan támadás különleges jogrendet erre hozta létre a délszláv válság idején és azt máig fenntartja. Ennek logikája szerint azonban, amíg fegyveres csoportok esetleges betöréséről a Kormány nem kap értesítést és formálisan nem dönt a váratlan támadás fennálltáról, addig a haderő nem kezdheti meg az ezekkel szembeni fellépést.
- A legújabb kihívások – így például a kibertérből érkező támadások¹⁷ – nagy intenzitású eseteinek kezeléséhez viszont nem lehet különleges jogrendet kihirdetni, mivel a meglévő esetkörök nem terjednek ki a nem klasszikusan fegyveres eredetű kihívások, vagy a természeti csapások és ipari katasztrófák körén kívüli, nem kinetikus eredetű támadások kezelésére.¹⁸
- A legsúlyosabb különleges jogrendi időszakokban kérdéses lehet a döntéshozatal hatékonysága, folytonossága, illetve a szabályozási rendszer komplexitása miatt már az is egy komoly döntéshozatali kérdés, hogy adott válság esetén mely különleges jogrendet hirdesse ki a döntéshozó.

¹⁶ A hibrid hadviselés tekintetében ez magától értetődő és Ukrajna példáján egyértelműen látszott. A terrorizmus tekintetében azonban az erőfelmutatás mintáit – és ezek által a rendészeti szervek hatékonyabb nyomozati munkájának támogatását – is láthattuk akár Franciaországban, akár Olaszországban, akár Belgiumban.

¹⁷ A kibertér és az információ fegyverként értelmezése kapcsán például lásd: Simon László – Magyar Sándor (2017): A terrorizmus és indirekt hatása a kiberterében. In Szakmai Szemle 2017/3. szám 89-101. o. Simon László – Magyar Sándor (2017): A terrorizmus és indirekt hadviselése az EU kiberterében. In Szakmai Szemle 2017/4. szám 57-68. o. Simon László (2016): Az információ mint fegyver? In Szakmai Szemle 2016/2. szám 34-60. o. Kelemen Roland – Pataki Márta (2014): Kiberterrorizmus: A terrorizmus új arca. In Magyar Rendészet 2014/5. szám 103-116. o. Kelemen Roland – Pataki Márta (2015): A kibertámadások nemzetközi jogi értékelése. In Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2015/1. szám 53-90. o. Kelemen Roland (2017): Cyber Attacks and Cyber Intelligence in the System of Cyber Warfare. In: Szabó Miklós (2017 szerk.): Doktoranduszok Fóruma Miskolc, 2016. november 17. Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa. Miskolci Egyetem, Miskolc, 117-122. o.

¹⁸ A téma kapcsán lásd: Kelemen Roland (2017): Az Alaptörvény különleges jogrendi rendszerének egyes dogmatikai problémái – kitekintéssel a viseigrádi államok alkotmányának kivételes hatalmi szabályaira. In Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2017/1-2. szám, 37-68. o.

Adódhat a kérdés, hogy egy olyan világban ahol ma élünk és ahol a klasszikus fenyegetések sem tekinthetők csak a múlt részeinek, de ezek mellett egyre újabb és újabb kihívásokkal kell szembenézni, miként kellene megújítani a védelem szabályozásának alapvetését ahhoz, hogy az korszerű, hatékony, operatív, de kellő garanciákkal is körbebástyázott legyen.¹⁹

Egy lehetséges modell a védelem szabályozásának megújítására

Magyarország fegyveres védelmének szabályozása terén az átfogó megújítás alapja a duális rendszer felváltása lehet a már meglévő béke idejű, vagy – életszerűbb megfogalmazással élve – normál jogrendi válságszabályozási esetek rendszerszintűvé tételével és ezáltal egy hármas tagolású alapvetés kialakításával, amely az alábbi három szintre tagolódna:

- (1) *Normál jogrend* és ezen belül a fő szabály szerinti hatáskörmegosztás és működés a fegyveres védelem terén, ami akár az 1989-es alapokra is épülhetne a megfelelő korrekciókkal²⁰.
- (2) *Normál jogrendi válsághelyzetek*, amelyek lehetővé tennék a civil-rendőri-katonai-nemzetbiztonsági együttműködést és az átfogó erőkihasználást, előre, törvényben meghatározott feltételek teljesülése és a Kormány döntési felelőssége mellett. Ennek körét azonban az egészségügyi válsághelyzet, a tömegesbevándorlás okozta válsághelyzet és a katasztrófa/katasztrófaveszély mellett érdemes lehet kiegészíteni egy megalkotásra váró katonai válsághelyzet, egy rendészeti válsághelyzet, valamint esetlegesen egy nemzetbiztonsági válsághelyzet esetköreire is.
- (3) *Különleges jogrend*. Ebbe azonban az (1) és (2) pontok szerinti szabályozással már „csak” a legvégletebb kihívások kezelése tartozna bele a különleges jogrend eredeti természetére szerinti döntéshozatal biztosításával.

Ez a rendszer a megfelelő szabályozás mellett kellően rugalmas, az átfogó fegyveres fellépés terén feltételhez kötött, de operatív, míg a különleges jogrend terén az eredeti rendeltetésnek megfelelőbb lehet. Ebben a hármas felosztásban a válsághelyzetek szabályozása olyan kihívások kezelését lenne hivatott biztosítani, amelyek intenzitása még nem igényli a jogállami hatalommegosztás időleges, feltételhez kötött és részleges felfüggesztését, vagyis a különleges jogrendet, de szükségessé teszi egy a fő szabály szerinti hatáskörmegosztástól eltérő, kooperatív és átfogó megközelítésű erőalkalmazás lehetővé

¹⁹ Természetesen a fegyveres védelem rendszerének szisztematikus szemlélete és újragondolása egy rendkívül komplex, jelen írás keretein messze túlmutató kérdés. Ennek vizsgálatát doktori értekezésemben igyekeztem körbejárni az elmúlt években, s csak reménykedni tudok, hogy annak egyes megállapításai, javaslatai a közeli jövőben aktualitást nyernek a döntéshozatal szintjén, hiszen az azt jelentené, hogy rendszerszintű megújulás köszönt Magyarországra fegyveres védelmére. A doktori kutatás tekintetében lásd: Farkas Ádám (2018): Az állam fegyveres védelmének alapvonalai és Kiegészítést követő polgári evolúciója. Győr, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, doktori értekezés. (<http://dokitiskjog.sze.hu/downloadmanager/download/nohtml/1/id/32995/m/3620>)

²⁰ Az egyes védelmi tevékenységek szabályozását célszerű felülvizsgálni és a hatáskörök, eljárások, módszerek terén a kor színvonalához igazodó módosításokat beiktatni a normál jogrendi rendszerbe. Ezen felül a váratlan támadás esetköre mindenképp törlendő a különleges jogrendek közül és ez által az országot érő támadásokkal szemben a Magyar Honvédségnek azonnali intézkedési kötelezettséget kell előírni, hiszen ez az alaprendeltetése a többi védelmi szervezettel együttműködésben.

tételét, illetve bizonyos időszakos és különleges állami jogosítványok – például állami használati jog, területek kiürítése, stb. – gyakorlását, persze erre a célra felkészített erővel, illetve megfelelő – ágazatközi – műveletirányítási képesség kialakításával és folyamatos, erős kontrollal. Természetesen a válságszabályozás megalapozásához az egyes fegyveres védelmi ágazatok együttműködéseinek alaptörvényi szintű szabályozása is indokolt, valamint a Kormány védelemmel kapcsolatos központi irányító jogosítványának az *expressis verbis* kimondása is mérlegelendő.

A védelem alapvetésének alaptörvényi szintű megújítása azonban egy komoly szakmai egyeztetést és előkészítést tesz szükségessé, hiszen ha a védelmi alkotmányt a revízió jegyében megnyitja a jogalkotó, akkor abban az alapjogok korlátozása, a védelmi kötelezettségek, a különböző államhatalmi hatáskörök, a különleges jogrend, az egyes védelmi intézmények – például tartalékos rendszer – vagy épp a rendészet-rendőrség-rendvédelem régre nyúló vitájának kérdése is rendezésre szorul, akárcsak a rendszerszemléletű védelemfelfogás szabályozása. Ezt a felvetést pedig érdemes kiegészíteni azzal az egyértelműnek tűnő következtetéssel is, hogy ha a védelmi alkotmány szisztematikusan megújításra kerül, akkor azt követően a védelmi alkotmányjogot és az egyes védelmi ágazatok jogait is átfogó felülvizsgálat tárgyává kell tenni. Rendezendő emellett az ágazatközi fegyveres védelmi elemek – mint a védelmi igazgatás²¹, vagy az ágazatközi döntéshozatal – megfelelő törvényi szabályozása, a katonai karakterű szervekre²² vonatkozó joganyag, illetve az egyes ágazatok és szervezetek eszközeinek, feladatrendszerének és kapcsolódásainak szabályozása, hiszen enélkül az alaptörvényi szintű változtatások nem tudnak elvezetni a valódi korszerűséghez. Ehhez a politikai irányvonalakat kibontó egyes ágazatokat irányító minisztériumok szakmai előkészítő munkáját mindenképp támogatni szükséges a szélesebb szakmai közösség és a tudományos kutatás világából is, hiszen hazánk fegyveres védelmi szabályozásának hiányosságaihoz nagyban hozzájárult az is, hogy az elmúlt évtizedek jogalkotása gyors és politikailag determinált, de szakmai-tudományos támogatásban kevésbé részesített törvénymódosításokból épült fel.

A védelmi rendszer alapvetésénél maradván azonban adódhat a kérdés: Miként is alakuljon a védelmi alkotmány szabályozása egy ilyen szemléletváltás során? E körben az alábbi témaköröket tartom megfontolandónak:

- (1) A honvédelmi kötelezettségek rendszerének felülvizsgálata annak mérlegelésével, hogy kiterjeszthetők-e egyes kötelezettségek a honvédelem körén kívülre is, illetve, hogy milyen tartalékos rendszert kíván a jövőben Magyarország működtetni.

²¹ Ennek kérdéseiről és lehetséges irányairól lásd: Keszely László (2017): A védelmi igazgatás szerepe a nemzeti szintű átfogó megközelítés megvalósításában. Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktori értekezés, Budapest.

²² Kutatásim során egyik fő munkafogalmam a katonai karakterű szervek fogalma. Katonai karakterű szervek alatt a legitím, szabályozott, monopolizált és szervezett állami erőszak érvényesítésére törvényileg feljogosított, – fő szabály szerint – katonai rendfokozati hierarchiában, parancsuralmi vezetési rendszerben és a szervezet egészét általánosságban jellemző fegyveres jellegben működő testületeket értem. Ez a kategorizálás ebben a formában nem tesz különbséget sem aszerint, hogy az adott szervezet fő funkciója belső, vagy külső védelmi, sem aszerint, hogy mely védelmi ágazathoz tartozik a szervezet, sem pedig aszerint, hogy a szervezet beleérthető-e valamelyik már használt, bevett – de nem ritkán vitákkal terhelt – fogalmi körbe, mint amilyen a fegyveres erő, a rendészeti szervek, rendvédelmi szervek vagy a nemzetbiztonsági szolgálatok. Fontos azonban kiemelni, hogy ez egy rendszerező, tehát tudományos, elméleti fogalom és nem egy alternatíva a katonai, nemzetbiztonsági, illetve rendészeti szervek legális fuzionálására.

- (2) A változó biztonsági környezet és az új típusú biztonsági kihívások által fokozottan érintett *alappjogok szabályozásának megújítása*, a szükséges korlátozási szabályok pontosítása.
- (3) *A Kormány központi védelem-irányító jogkörének az expressis verbis megjelenítését és e körben sajátos jogkörök megalapozását* a közigazgatás minden szereplője felé a valóban átfogó megközelítés és a védelmi igazgatás jogköreinek alkotmányos megalapozása érdekében.
- (4) *A köztársasági elnök szerepének újraértelmezését*, különös tekintettel a főparancsnoki minőségre és azt a fegyveres védelem egészére kiterjesztve inkább *egy aktív ellenőrző irányba korrigálva* a tradicionális cím megtartása mellett.
- (5) *A fegyveres védelem sajátos igazságszolgáltatási kontrolljának alkotmányos megalapozása.*
- (6) *A Magyar Honvédségre vonatkozó szabályozás felülvizsgálata* és e körben a feladatrendszer korszerűsítése, illetve *a normál jogrendi válsághelyzetekben való kooperáció lehetőségének megjelenítése.*
- (7) A rendőrségre és a nemzetbiztonsági szolgálatokra vonatkozó szabályozás megújítása, pontosabban *a rendészeti szervek és a nemzetbiztonsági szolgálatok szabályozásává alakítása, valamint a normál jogrendi válsághelyzetekben való kooperáció megjelenítése.*
- (8) Mérlegelendőnek tartom az elmúlt években felértékelődött és *sajátos, ágazatközi jelleget mutató feladatrendszerek – vagyis a határőrizet és –védelem, a terrorelhárítás, valamint a kibervédelem – sajátos szabályozási jellegének megjelenítését.*
- (9) A katonai műveletekben való részvételtől szóló döntés felváltása *a fegyveres védelem közös szabályai és a védelmi műveletekben való részvételtől szóló döntések szabályozásával*, ahol a katonai mozgások és műveletek döntési keretei mellett minden politikai, diplomáciai szempontból szenzitív művelet tekintetében meghatározható lenne a döntéshozatal szintezése, illetve *a védelmi együttműködés és irányítás alapvető szabályai.*
- (10) *A különleges jogrendi szabályozás megújítása.*

A védelmi alkotmány szabályrendszerének szerves része ugyan, de természetéből adódóan mégis sui generis intézményrendszere *a különleges jogrend*. Érdemes ezért a védelmi szemléletváltás terén erre külön is kitérni. E körben a különleges jogrend eredeti természetét és rendeltetését kell összhangba hozni a modern, kollektív biztonságra épülő transzatlanti szemlélettel, hiszen a jelenlegi különleges jogrendi tipológia is erre épül, csak nem párosul hozzá kellően operatív béke idejű szabályrendszer. Jelenleg a két legsúlyosabb különleges jogrendet – a rendkívüli állapotot és a szükségállapotot – a háború és a „polgárháborús” vagy akár azzal is fenyegető belső konfliktusok²³ kezelésére lehet alkalmazni. Ezeket két „előszoba” esetkör – a megelőző védelmi helyzet és a terrorveszélyhelyzet – egészíti ki az előbbiekhöz hasonló tagolású, de alacsonyabb intenzitású, vagy szövetségi szempontból kezelendő kihívások, illetve a szükségállapot előszobájaként a terrorfenyegetés esetével. Ezek mellett pedig megjelenik a természeti és ipari katasztrófák esetén felhívható veszélyhelyzet, valamint a váratlan fegyveres betörés kezelésére hivatott váratlan támadás.

²³ A szabályozási kör a polgárháborús jellegnél szélesebb körű erőszakos, fegyveres, felfegyverezett cselekményi skálát ölel fel, de a közérthetőség érdekében célszerűnek találtam a lehetséges elkövetési formák közül a legsúlyosabbal összefoglalni a rövid jellemzést.

Ezek helyett magam a fenti hármas osztatú védelem-szabályozási alapvetés kialakítása esetén az alábbi különleges jogrendi tagolást javaslom megfontolni:

- *Rendkívüli állapot* (háború esetére, háború közvetlen veszélye esetére, háborús fenyegetéssel, illetve kollektív védelemmel összefüggő szövetségi kötelezettség teljesítése esetére),
- *Szükségállapot* (a jelenlegi szabályozás szerint, kiegészítve azt a kibertérből érkező, vagyis nem fegyveres támadások, valamint a terrortámadás esetére is),
- *Veszélyhelyzet* (a jelenlegi szabályozás szerint, a szükséges katasztrófaelhárítási szakmai korrekciókkal).

Emellett javaslom azt is megfontolni, hogy a hatályos szabályozás döntési centrumokra vonatkozó megoldásai helyett *egységesen a Kormány legyen a felhatalmazás címzettje és a felelősség viselője*, valamint a garanciális szabályozás kerüljön megerősítésre több ponton a köztársasági elnök egyetértési jogával, illetve kihirdetési határidőkkel. E tekintetben természetesen *az egyes különleges jogrendek idején bevezethető rendkívüli intézkedések tekintetében lehet eltérő felhatalmazást is kialakítani annak függvényében, hogy az adott különleges jogrendben belül melyik esetre hivatkoznak az adott különleges jogrendet*. Példának okáért az általam javasolt rendkívüli állapot esetköröknél egyértelműnek tűnik, hogy nem szükséges a háború esetére kialakított teljes felhatalmazás a háború veszélye, illetve a szövetségi kötelezettség esetkörében. Fontos még az is, hogy a jelenleg a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvényben meghatározott *rendkívüli intézkedési listát is felül kell vizsgálni és korszerűsíteni kell*, különösen akkor, ha az alkotmányozó úgy döntene, hogy megújítja a különleges jogrend szabályozását és azt más tipológiával, de az új kihívásokra, különösen a kibertérből érkezőkre is kiterjeszti. E ponton érdemes megjegyezni, hogy az átlátható és átfogó szemléletű szabályozás érdekében az a helyzet is felszámolandó, hogy jelenleg a hat különleges jogrendből ötnek a részletszabályai a honvédelmi törvényben, míg a veszélyhelyzeté egyedülként a katasztrófavédelmi törvényben szerepel. Vagy *szükséges egy önálló különleges jogrendi törvény*, vagy pedig mérlegelendő, hogy az egyes különleges jogrendek szabályozása a kihívások jellege szerint jelenjen meg az egyes ágazati törvényekben, vagyis a javaslatom modellje szerint a rendkívüli állapoté a honvédelmi törvényben, a szükségállapoté egy rendészeti törvény hiányában a rendőrségről szóló törvényben, míg a veszélyhelyzeté a katasztrófavédelmi törvényben. Magam azonban az önálló különleges jogrendi törvény megalkotása mellett törnék lándzsát, amely akár felölelhetné a fegyveres védelem teljes ágazatközi szabályanyagát és vele a védelmi igazgatást is, mivel ez utóbbi kérdések törvényi szabályozása hiányzik, illetve mivel a különleges jogrendek komplex fellépést tesznek szükségessé, vagyis nem ágazatosíthatók. Ezt példázza, hogy a szükségállapot szabályozása már most is átnyúlik a nemzetbiztonsági szférába és ez csak erősödne, ha a kibertérből érkező fenyegetésekre is kiterjesztenék a szükségállapot lehetőségét.

Természetesen a technológiai vívmányokhoz és velük az újszerű kihívásokhoz való alkalmazkodásnak a védelem-szabályozás teljes megújítását át kell hatnia, nem csak a különleges jogrendi szabályozás felülvizsgálatát. Erdemes azonban ezek mellett nagyobb hangsúlyt fektetni például az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének válságkezeléssel és válságreakciókkal kapcsolatban kialakított rezsimjeinek meghonosítására, illetve az azokkal való összhang biztosítására is.

Egy gondolat erejéig visszakanyarodva még *a különleges jogrendhez, indokolt lehet a szabályozás terén erősíteni a garanciális elemeket a döntésre jogosultak akadályoztatására vonatkozó részletesebb szabályrendszerrel, valamint az alapvető jogok, illetve az Alaptörvény érvényesülésének további biztosításával*, ezzel is kizárva a különleges jogrend kifordíthatóságát és a 20. századi modellektől való társadalmi félelem felerősödését.

Mindezek mellett a fegyveres védelem operativitásának ilyen irányú megújítása és megerősítése esetén egyértelműen *erősíteni kell a garanciális elemeket* is, hiszen az 1989-es séma alapvetően a szabályozási garanciákra helyezi a hangsúlyt, amiről azonban a szabályozás rugalmasabbá tételével annak át kell kerülnie az e célra létrehozott intézményekhez. Meglátásom szerint e körben *erősítendő*

- *a köztársasági elnök kontroll jogköre és hivatala,*
- *az igazságszolgáltatási kontroll* (amelyen belül a fegyveres védelemre nézve újra megfontolandó lehet speciális intézmények és apparátus kialakítása, megerősítése és akár alaptörvényi megalapozása is), valamint
- *a belső bűnmegelőzés és bűnfelderítés.*

Zárszó

Magyarország fegyveres védelmének rendszere, különösen szabályozása elvitathatatlan kényszerhelyzetben van a biztonság változásához való alkalmazkodás terén. Ezt a különféle szakértői elemzések épp úgy alátámasztják, mint az elmúlt évek azonnali reakciókra korlátozódó jogalkotása az ukrán válságtól, a migrációs kihíváson át egészen a terrorizmus elleni fellépésig. A sor azonban nem zárult le, a biztonsági környezet dinamikusan változik és ez újabb és újabb kihívásokat jelent, illetve ez a környezet kombinálódik az egyes új típusú biztonsági fenyegetésekkel is.

Magyarországnak mind a képességek, mind a struktúrák, mind pedig a szabályozás tekintetében korszerű, hatékony, az állami erőforrások gazdaságos, de maximális és racionalizált kihasználását lehetővé tevő, kooperatív fegyveres védelemre van szüksége. Ehhez azonban a jogállami követelményekre figyelemmel elsőként a szabályozást kell az alapoktól újragondolni és megújítani, a kereteket rugalmasítva és haladóbban megalkotva, de kellő garanciát is biztosítva. Fontos azonban látni, hogy ez a megújulás egy rendkívül széleskörű szakmai-tudományos-politikai mérlegelést tesz szükségessé és feltehetően egy több lépcsős szabályozást, ami az alapoknál terepet nyit a szervezeti és képességek szerinti megújulásnak, majd kísérve azok fejlesztését és követve a változó kihívás-palettát újabb és újabb lépcsőkön pontosítja, finomítja a szabályozást. E folyamatban elkerülendő a gyors, ad hoc, szélesebb körű szakmai-tudományos egyeztetést mellőző és emiatt csak meghatározott nézet- és célrendszereket lefedő módosítások alkalmazása, mivel az csak az elmúlt évtizedek gyakorlatának a folytatását hozná magával.

A szabályozási megújulás igénye tehát elsődleges kell, hogy legyen és ebben a rugalmas, de garanciális kereteket kell először megalkotni, amelyeket aztán több éves munkával úgy kell tartalommal kitölteni, hogy a fegyveres védelem rendszere az által hatékony legyen, a társadalom biztonságát szolgálja. Egy ilyen rezsimmel szemben alapvető elvárás az is, hogy az a lehető legnagyobb mértékben elzárja a visszaélések lehetőségét, de egyben a végrehajtói szint számára is átlátható és jól alkalmazható legyen.

Ennek a megújulásnak igyekeztem néhány tematikus sarokpontot javasolni, mintegy kivonatolva a doktori kutatásom egy szegmensét és bízva abban, hogy az elmúlt

években megfogalmazott javaslatokból néhányat majd a döntéshozó is alkalmasnak talál arra, hogy hasznosítsa Magyarország biztonságának és védelmének fejlesztésében.

Felhasznált források

- [1] A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény.
- [2] A katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény.
- [3] A menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény.
- [4] A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény.
- [5] A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény.
- [6] A terrorizmus elleni fellépéssel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2016. évi LXIX. törvény.
- [7] Csink Lóránt (2017): Mikor legyen a jogrend különleges? In *Iustum Aequum Salutare* 2017/4. szám, 7-16. o.
- [8] Farkas Ádám – Kádár Pál (2016 szerk.): Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai. Zrínyi kiadó, Budapest.
- [9] Farkas Ádám – Patyi András (2018): A honvédelmi alkotmány megjelenése és fejlődése a magyar alkotmányozásban 1989-2016. In Farkas Ádám (2018 szerk.): A honvédelem jogának elméleti, történeti és kortárs kérdései. Dialóg Campus kiadó, Budapest, 106-138. o.
- [10] Farkas Ádám – Till Szabolcs (2016): A honvédelmi alkotmány és alkotmányosság alapkérdései Magyarországon. In Farkas Ádám – Kádár Pál (2016 szerk.): Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai. Zrínyi kiadó, Budapest, 40-71. o.
- [11] Farkas Ádám (2016): Tévelygések fogságában? Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarország katonai védelmére. Magyar Katonai és Hadijogi Társaság, Budapest.
- [12] Farkas Ádám (2017): A jogállamon túl, a jogállam megmentéséért. In *Iustum Aequum Salutare* 2017/4. szám, 17-29. o.
- [13] Farkas Ádám (2017): A terrorizmus elleni harc, mint kiemelt ágazatközi fegyveres védelmi feladat. In *Szakmai Szemle* 2017/3. szám, 5-20. o.
- [14] Farkas Ádám (2017): Adalékok az állam fegyveres védelmének rendszertani megközelítéséhez. In *Honvédségi Szemle* 2017/1. szám, 44-58. o.
- [15] Farkas Ádám (2017): Az állam fegyveres védelmének szabályozása a magyar jogrendszerben. In *Sereg Szemle* 2017/2. szám, 146-161. o.
- [16] Farkas Ádám (2018 szerk.): A honvédelem jogának elméleti, történeti és kortárs kérdései. Dialóg Campus kiadó, Budapest.
- [17] Farkas Ádám (2018): A totalitás kora? A 21. század biztonsági környezetének és kihívásainak totalitása és a totális védelem gondolat kísérlete. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest.
- [18] Farkas Ádám (2018): Az állam fegyveres védelmének alapvonalai és Kiegészítést követő polgári evolúciója. Győr, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, doktori értekezés.

<http://doktiskjog.sze.hu/downloadmanager/download/nohtml/1/id/32995/m/3620>

- [19] Farkas Ádám (2018. szerk.): Az állam katonai védelme az új típusú biztonsági kihívások tükrében. Dialóg Campus, Budapest.
- [20] Farkas Ádám (2018. szerk.): Védelmi alkotmányosság az új típusú biztonsági kihívások erőterében. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest.
- [21] Hornyacsek Júlia (2018. szerk.): A védelmi igazgatás működésének gyakorlati tapasztalatai napjaink kihívásainak tükrében. Dialóg Campus, Budapest.
- [22] Hornyacsek Júlia (2018. szerk.): A védelmi igazgatás rendszere és a honvédelmi igazgatással való kapcsolatának elméleti és gyakorlati összefüggései. Dialóg Campus, Budapest.
- [23] Kelemen László (1999): Újabb gondolatok a honvédelmi alkotmányosság kérdéseiről. In Új Honvédségi Szemle 1999/5. szám, 102-110. o.
- [24] Kelemen Roland – Pataki Márta (2014): Kiberterrorizmus: A terrorizmus új arca. In Magyar Rendészet 2014/5. szám 103-116. o.
- [25] Kelemen Roland – Pataki Márta (2015): A kibertámadások nemzetközi jogi értékelése. In Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2015/1. szám 53-90. o.
- [26] Kelemen Roland (2017): Az Alaptörvény különleges jogrendi rendszerének egyes dogmatikai problémái – kitekintéssel a visegrádi államok alkotmányának kivételes hatalmi szabályaira. In Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2017/1-2. szám, 37-68. o.
- [27] Kelemen Roland (2017): Cyber Attacks and Cyber Intelligence in the System of Cyber Warfare. In: Szabó Miklós (2017 szerk.): Doktoranduszok Fóruma Miskolc, 2016. november 17. Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa. Miskolci Egyetem, Miskolc, 117-122. o.
- [28] Keszely László (2017): A különleges jogrend a védelmi igazgatás gyakorlati, jogalkalmazói szemszögéből. In Iustum Aequum Salutare 2017/4. szám, 77-89. o.
- [29] Keszely László (2017): A védelmi igazgatás szerepe a nemzeti szintű átfogó megközelítés megvalósításában. Nemzeti Közszerkeleti Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktori értekezés, Budapest.
- [30] Kovács István – Till Szabolcs (1999): A honvédelmi alkotmányosság egyes kérdéseiről. In Új Honvédségi Szemle, 1999/3. szám, 19-28. o.
- [31] Lakatos László (2013): Honvédelmi igazgatás. In Lapsánszky András (2013 szerk.): Közigazgatási Jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből I. Complex Wolters Kluwer, Budapest.
- [32] Magyarország Alaptörvénye.
- [33] Patyi András (2009): VIII. Fejezet. A Magyar Honvédség és egyes rendvédelmi szervek. In Jakab András (2009 szerk.): Az Alkotmány kommentárja I. Századvég kiadó, Budapest, 1419-1475. o.
- [34] Patyi András (2010): A védelmi alkotmány alapkérdése: a fegyveres erő rendeltetése. In Bihari Mihály – Patyi András (2010 szerk.): Ünnepi kötet Szalay Gyula tiszteletére, 65. születésnapjára. Universitas-Győr Kht., Győr, 437-449. o.
- [35] Patyi András (2016): A védelmi alkotmány alapkérdése: a fegyveres erő rendeltetése. In Csefkó Ferenc (2016 szerk.): Közjog és Jogállam. Tanulmányok Kiss László professzor 65. születésnapjára. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 233-249. o.

- [36] Simon László – Magyar Sándor (2017): A terrorizmus és indirekt hatása a kiberterében. In Szakmai Szemle 2017/3. szám 89-101. o.
- [37] Simon László – Magyar Sándor (2017): A terrorizmus és indirekt hadviselése az EU kiberterében. In Szakmai Szemle 2017/4. szám 57-68. o.
- [38] Simon László (2016): Az információ mint fegyver? In Szakmai Szemle 2016/2. szám 34-60. o.
- [39] Sulyok Gábor (2009): 5. § [Védelmi kötelezettség]. In Jakab András (2009 szerk.): Az Alkotmány kommentárja I. Századvég kiadó, Budapest, 2009, 306-321. o.
- [40] Till Szabolcs (2017): A honvédelmi alkotmányosság 30 éve Magyarországon 1988-2017. Zrínyi kiadó, Budapest.
- [41] Till Szabolcs (2017): A különleges jogrendi kategóriarendszer egyszerűsítésének jövőbeli esélyei. In Iustum Aequum Salutare 2017/4. szám, 55-75. o.
- [42] Zséli János (1999): A honvédelmi alkotmányosság egyes kérdéseiről. In Új Honvédségi Szemle 1999/7. szám, 107-111. o.

© Farkas Ádám
© Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság

Vélemények a katonai jog világából

Kiadó

Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság

Székhely

1055 Budapest, Markó u. 27. III. em. 13-18.

Felelős kiadó

Dr. Kádár Pál PhD dandártábornok, elnök

Sorozat szerkesztő

Dr. Farkas Ádám főhadnagy

Honlap

<http://hadijog.hu/vkj>

Email

dradamfarkas@gmail.com

ISSN

2416-1365